

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Lucien Lévy-Bruhl: Le Surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. Paris Felix Alcan 1931.

Τὸ πρόβλημα τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἀπησχόλησε τοὺς φιλοσόφους καὶ ἐπιστήμονας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἀπασχολεῖ αὐτοὺς καὶ σῆμερον ἵδιᾳ δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα ἐὰν διάνυσσε πρότελεῖ τμῆμα τῆς ὅλης πλάσεως ἀνεξάρτητον τοῦ λοιποῦ ἔνοργάνου κόσμου, ἢ εἶνε οὗτος ὁ τελευταῖος κρίκος μιᾶς ἀλύσσεως, ἥτοι ὀργανισμὸς διὰ τῆς ἐξελίξεως ἐξ ἀτελεστέρων ὀργανισμῶν προελθών. Ἐὰν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς μᾶς διδάσκει ἡ ἐμβρυολογία καὶ ἡ συγκριτικὴ ἀνατομία, ἔχει τόσας ἀναλογίας πρὸς τὰ τῶν ἄλλων μαστοφόρων καὶ σπονδυλωτῶν, διατὶ θὰ ἐπρεπε νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ προέλευσις τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἐκ τῆς ἐξελίξεως ἀναλόγων τοιούτων τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ βασιλείου τῶν ζώων; Ὡς παρουσιάζεται τὴν σῆμερον, ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν τελειοτέρων ἐκ τῶν τετραχείρων εἶνε πολὺ μεγάλη· δὲν ἔπειται ὅμως ἐκ τούτου· δτι δὲν ὑπῆρξαν ἡ καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐνδιάμεσοι βαθμοί. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε ἀναντιρρήτως αἱ καὶ σῆμερον σφράγιμεναι ἄγριαι φυλαὶ τῆς Κεντρώας Ἀφρικῆς, τῆς Αὐστραλίας, τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, ἡ τούλαχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν. Βεβαίως δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ θεωρήσωμεν καὶ ταύτας ὡς ἀποτελούσας τὰς ἀτελεστέρας μιօρφὰς ἐξ ὅν προῆλθεν ἡ τελειοτέρα τοιαύτη τῶν Ἰνδο-εὐρωπαϊκῶν λαῶν, πάντως ὅμως δεικνύουσι στάδιον ἀναπτύξεως διάφορον τῆς ἴδιας μας καὶ τῆς ὅποιας ἡ ἐξέτασις ἀπαιτεῖ πολλὴν προσοχήν. Ἡ μελέτη τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν φυλῶν αὐτῶν εἶνε δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ καὶ πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν ἀναλόγων χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἴδιας μας πνευματικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξελίξεως καὶ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου.

Τοιούτου εἴδους μελέτην ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ κ. Lévy—Brühl, μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας καὶ Διευθυντοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς Γαλλίας. (Revue Philosophique de la France et de l'Étranger). Τοῦ βιβλίου τούτου περιέχοντος ἀφθονον ὑλικὸν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκτιθεμένων ἀπόψεων, δίδομεν κατωτέρω σύντομον ἀνάλυσιν.

Τὸ παρόν σύγγραμμα εἶνε συμπλήρωμα σειρᾶς προγενεστέρων ἔρ-

γων τοῦ ἴδιου συγγραφέως περὶ τῶν δποίων ἐλπίζομεν νὰ ἀσκοληθῶμεν ἐν τῷ μέλλοντι.¹⁾

Καίτοι, λέγει ὁ κ. Lévy - Brühl, αἱ πρωτόγονοι κοινωνίαι τῶν ἀγρίων φυλῶν διαφέρουσιν ἀπ' ἄλλήλων εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν συνηθειῶν καὶ ἔξεών των τῶν σχετιζομένων πρὸς τὰς ἀοράτους δυνάμεις, ἔχουσιν ὅμως κοινὰ χαρακτηριστικὰ ἐκ τῶν δποίων καταφαίνεται πῶς αὗται προέρχονται ἐκ τῆς συγκροτήσεως καὶ τῶν συνηθειῶν τῶν ἴδιαζουσῶν εἰς τὴν πρωτόγονον νοοτροπίαν.

Πρωτίστως εἶνε ἀγάκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὅψιν μας ὅτι ἡ πρωτόγονος νοοτροπία ἔχει προσανατολισμὸν διάφορον τοῦ τῆς ἴδιας μας. Ἀπὸ ὕδισμένης ἀπόψιεως οἱ πρωτόγονοι εἶνε μεταφυσικοὶ καὶ μᾶλιστα εἶνε τοῦτο κατὰ τρόπον πλέον αὐθόρυμητον καὶ πλέον σταθερὸν ἀπὸ τοὺς πλείστους ἐξ ἡμῶν, δὲν ἔπειται δμως ἐκ τούτου ὅτι ἔχουσι τὴν ἴδιαν μὲ ἡμᾶς μεταφυσικήν. Εἰς τὰς σχέσεις μας πρὸς τὰς διαφόρους φυσικὰς δυνάμεις ἡμεῖς στηριζόμεθα πρωτίστως ἐπὶ τῆς γνώσεως τῶν νόμων τῆς φύσεως. Γιγνώσκομεν διὰ νὰ προβλέψωμεν μὲ σκοπὸν νὰ αὐξήσωμεν τὴν δύναμίν μας. Άλι συνήθειαι τῶν πρωτόγονων καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτῶν διάθεσις εἶνε διάφοροι. Δὲν ἔχουν τὴν ἴδεαν τῶν νόμων τῆς φύσεως. Τὴν προσοχὴν τῶν δλόκληρον ἀπορροφῆ ἀποκλειστικῶς ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἀοράτων δυνάμεων, καθὼς καὶ αἱ ἐπιδράσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καθωρισμέναι τὰς δποίας αἰσθάνονται πέριξ ἐαυτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἐαυτῶν των. Ὡς μόνην προστασίαν ἐναντίον τῶν ἐπιρροῶν τούτων ἔχουσι τὰς παραδόσεις ποὺ παρέλαβον ἀπὸ τοὺς προγόνους των' αὐτὰς τηροῦσιν ἀπαρεγκλίτως φροβούμενοι μήπως καὶ ἡ ἐλαχίστη παρέκκλισις συνεπαγάγῃ ἀνυπολογίστους καταστροφάς. "Ο, τι δήποτε καὶ ἀν ἐπιχειρήσθωσι ἡ πρώτη τῶν σκέψις θὰ εἶνε διὰ τὰς ἀοράτους αὐτὰς δυνάμεις αἱ δποῖαι θὰ φέρουν τὴν ἐπιτυχίαν ἢ τὴν ἀποτυχίαν" καὶ δμως εἶνε δύσκολον νὰ καθορίσωμεν σαφέστερον πῶς τὰς φαντάζονται τὰς δυνάμεις ταύτας. Ἡ περὶ αὐτῶν παράστασίς των εἶνε ἀκαθόριστος καὶ ἀσαφής. Φαίνεται δμως ὅτι δὲν αἰσθάνονται καὶ τὴν ἀγάκην νὰ σχηματίσωσι σαφεστέραν ἴδεαν. Άλι σχετικαὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς συνήθειαι, π. χ., θρησκευτικαὶ ἀσκήσεις, θυσίαι κλπ. εἶνε ἀπειροί καὶ μὲ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας κανονισμέναι· αἱ πληροφορίαι δμως περὶ τοῦ πῶς φαντάζονται αὐτὴν ταύτην τὴν κατάστασιν τῶν νεκρῶν εἶνε ἐλάχιστοι καὶ ἀκαθόριστοι. Αὗτὸ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει. Πιστεύουν δμως ὅτι οἱ νεκροὶ εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ζῶντας καὶ ὅτι ἀσκοῦσι διαρκῆ ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῶν. Τὴν ἐπίδρασιν ταύτην τὴν δποίαν φαντάζονται διὸ δυναμένην νὰ εἶνε καλὴ ἢ κακὴ προσπαθοῦσι διὰ διαφόρων μέσων νὰ προσελκύσωσι

¹⁾ "Άλλα ἔργα τοῦ κ. L. Lévy - Brühl εἶνε τὰ ἔξι:

La morale et la Science des moeurs.— Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures.— La mentalité primitive.— L'âme primitive.— La philosophie d'Auguste Comte.— La philosophie de Jacobi.—

ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει νὰ ἔξουδετερώσωσι δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ. Τὸ αὐτὸν δυνατὸν νὰ λεγθῇ καὶ διὰ τὰς περὶ θεῶν ἰδέας των. Ὡς εὔρουν καλῶς πῶς πρέπει κανεὶς νὰ τοὺς ὑπηρετῇ διὰ νὰ τοὺς καταστήσῃ εὐνοϊκούς. Αἱ προσευχαὶ ἡ θυσίαι ἢ ἄλλαι θρησκευτικαὶ πράξεις δὲν ἀπευθύνονται ποὺς ὠρισμένον τινὰ θεὸν οὕτε ὑπάρχει Ἱεραρχία τις μεταξὺ τῶν θεοτήτων· ὅλα ἀπευθύνονται καλλον ποὺς τὰς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις αἱ ὅποιαι δυνατόν νὰ ἀσκήσωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς καθημερινῆς των ζωῆς.

Οἱ ἀκαθόριστος ὅμως χαρακτήρα τῶν παραστάσεων τούτων δὲν ἔξασθενίζει ἀλλὰ τούτων τίνονται ἐνισχύει μᾶλλον τὰς συγκινήσεις τὰς δποίας προκαλοῦσι. Τὰς ὑπερφυσικὰς αὐτὰς δυνάμεις, τὰς ἀσυλλήπτους αὐτὰς ἐπιρροὰς ποτὲ δὲ τὰς σκέπτονται ψυχραίμως. Καὶ μόνη ἡ ἰδέα ὅτι εὑρίσκεται ἐκτείνειμένος εἰς τὸν κίνδυνον οἶασδήποτε ἔξαντῶν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν πρωτόγονον ἀνθρωπὸν τὴν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του κυριαρχίαν. Οἱ ἀνθρωποι αὐτοὶ δὲν «πιστεύουν» τοῦτο ἡ ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ ἀπλῶς καὶ διαρκῶς τὸ «φοβοῦνται». δὲν προσπαθοῦσι νὰ ἔξηγήσωσι τὰ φαινόμενα ἡ τὰ συμβαίνοντα, ἀλλὰ σκέπτονται μόνον πῶς θὰ προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τῶν παντοειδεῖς κινδύνους τοὺς δποίους διαβλέπουσι. Δι᾽ ἥμας, διὰ νὰ διατηρηθῇ μιὰ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἀπαιτεῖται μιὰ τάξις μόνιμος καὶ κανονικὴ ἐν τῇ φύσει. Οἱ πρωτόγονοι δὲν ἀναζητεῖ τοιαύτην, καίτοι ἐν πολλοῖς τὴν λαμβάνει ὡς δεδομένην, διότι τοῦ τὴν ἀποκρύπτει ἡ πληθὺς τῶν ἀοράτων δυνάμεων μὲ τὰς ἀνυπολογίστους πράξεις καὶ τὰς ἴδιοτρόπους των ἐπιρροῶν. Δι᾽ αὐτὸν ὁ μόνος τρόπος σωτηρίας εἶναι νὰ ἀκολουθήσῃ πιστῶς τοὺς ἀπὸ τῶν πατέρων του παραληφθέντας κανόνας συμπεριφορᾶς. Αμα τοὺς παρακούσῃ κινδυνεύει νὰ καταστραφῇ καὶ δλόκληρος ἡ φύσις. Ἐξ οὗ καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰς παντοειδεῖς ἀπαγορεύσεις. Δὲν τὰς σέβονται διότι νομίζουσιν ὅτι τοὺς τὸ ἐπιβάλλει εἰδικός τις νόμος ἀλλὰ διότι φοβοῦνται μήπως συμβῶσι ἀνυπολόγιστα κακά καὶ καταστροφαί. Δὲν πρέπει ὅμως ἔξ ἄλλου νὰ νομισθῇ ὅτι ὁ πρωτόγονος ἀνθρωπὸς ζῇ ἐν διαρκεῖ ἀγωνίᾳ καὶ φόβῳ καὶ ὅτι εἶναι διαρκῶς δυστυχής. Αμα ἐκτελέσῃ τὰς διατυπώσεις ἡ τὰς θρησκευτικὰς του ἀσκήσεις εἶναι πλέον ἡσυχος καὶ ἐλπίζει ὅλα νὰ πᾶνε καλά.

Η μαγεία εἶναι τὸ μέγα φόβητρον· ἐν νομίσῃ κανεὶς ἐκ τῶν πρωτογόνων αὐτῶν ὅτι διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπήρροειαν μαγείας εἶναι ὁ δυστυχέστερος τῶν ἀνθρώπων· ἀμα ὅπως πεισθῇ ὅτι ἡ μαγεία ἔξουδετερώθη τότε γίνεται ἀμέσως ἄλλος ἀνθρωπὸς καὶ ἐπανευρίσκει τὴν ζωηρότητά του. Εἰς τὰς συγκινητικῆς φύσεως παραστάσεις τῶν πρωτογόνων τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἶναι ὁ φόβος ἀπὸ τὰς ἀοράτους δυνάμεις καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπέναντι αὐτῶν προστασίας. Χαρακτηριστικὸν ὅμως στοιχεῖον τῶν παραστάσεων τούτων εἶναι ὅτι ἐνεργοῦσιν αὖται κεχωρισμένως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ ἄλλήλων. Τὰς ἀοράτους δηλονότι ταύτας δυνάμεις ὁ πρωτόγονος ἀνθρωπὸς δὲν τὰς διαβαθμίζει, δὲν τὰς φαντάζεται ὡς ενδισκομένας εἰς σχέσιν τινὰ ἔξαρτήσεως ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ἐν σύστημα, μὲ Ἱεραρχίαν ἀπολήγουσαν εἰς ἐν ὑπέρτατον ὅν. Ο συγκινητικὸς

αὐτῶν χαρακτήρα ἀποκλείει κάθε εἶδους γενικωτέραν ἀποψιν περὶ τῶν σχέσεων καὶ τῆς φύσεως τῶν δύναμεων αὐτῶν. Δὲν ἀποτελοῦσιν αὖται ἀντικείμενον σκέψεως ἀλλὰ μόνον φόβου. Ὁ φόβος του δέ εἶναι γενικὸς καὶ ἀκαθόριστος καίτοι διαφόρου ἐντάσεως. Ἡξεύρει μόνον ὅτι αἱ δυνάμεις αὗται εἶναι πολλαί, «πάμπολλαι», δὲν θέλει δῆμος καὶ νὰ κοπιάσῃ διὰ νὰ τὰς προσδιορίσῃ ἀριθμητικῶς. Τὸ τοιοῦτον θὰ ὑπερβαίνει τὰς διαγοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς ἀφαίρεσιν. Βεβαίως δὲν ἔπειται ἐκ τούτου ὅτι αἱ παραστάσεις του δὲν περιέχουν καὶ γενικόν τι στοιχεῖον· μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ γενικὸν τοῦτο στοιχεῖον δὲν θὰ πρέπῃ νὰ τὸ ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς ἴδεας, ὅπως παρ’ ἡμῖν, ὅπου τὸ γενικὸν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διανοήσεως. Οἱ πρωτόγονοι θὰ «αἰσθάνονται» μᾶλλον τὸ γενικὸν ἀντὶ νὰ τὸ «γιγνώσκωσι». Ἐνδεχόμενον τὸ γενικὸν τοῦτο νὰ ἔγκειται εἰς ὠρισμένον χρωματισμὸν ἢ καὶ κοινὸν τονισμὸν τῶν διαφόρων παραστάσεων τὸν ὅποιον ὁ πρωτόγονος θὰ αἰσθάνεται ως ἀνήκοντα ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὅλας. Ἰσως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δῶσωμεν καλλίτερον χαρακτηρισμὸν εἰς τὴν φύσιν τοῦ γενικοῦ τούτου λέγοντες ὅτι ὅλαι αὗται αἱ παραστάσεις ἀνήκουσιν εἰς «αἰσθηματικὴν κατηγορίαν»· χωρὶς ἔννοεῖται νὰ λάβωμεν τὴν λέξιν «κατηγορία» ἐν τῇ ἔννοίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους οὕτε τοῦ Καντίου, ἀλλὰ δηλοῦντες δι’ αὐτῆς μόνον μίαν ἀρχὴν ἐνότητος ἐν τῷ νῷ, ἀφορώσης παραστάσεις διαφόρους μὲν ἀλλ’ ἐπιδρώσας ἐπ’ αὐτοῦ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Μὲ ἀλλας λέξεις ὅποιαδήποτε καὶ δὲν εἶναι ἡ ἀδρατος δύναμις ἐν τῇ εἰδικῇ περιπτώσει, τὸ κῦμα τῆς συγκινήσεως τὸ ὅποιον προκαλεῖ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως καίτοι ἐνδεχομένως διαφόρου ἐντάσεως.

Ἴσως δὲν θὰ ᾖτο ἄσκοπον νὰ ἀναζητήσῃ τις μήπως ἡ «αἰσθηματικὴ κατηγορία» δὲν ἀποτελεῖ ἴδιαζον χαρακτηριστικὸν τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων, ἀλλ’ ὅτι τὴν εὑρίσκομεν μᾶλλον πάντοτε ὅσακις ὁ ἀνθρώπος ἔρχεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὸ ὑπερφυσικόν. Πάντως εἶνε βέβαιον ὅτι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου παίζει αὕτη πολὺ μεγαλείτερον ὄρλον παρὰ εἰς τὴν τῶν ἴδιων μας κοινωνιῶν ὅπου τὰ στοιχεῖα τοῦ διαλογισμοῦ καταλαμβάνουσι πολὺ μεγαλείτερον μέρος. Ἐντελῶς δῆμος πουθενὰ δὲν ἔχει ἔξαλειφθῆ καὶ τοῦτο τὸ γνωρίζουσι κάλλιστα ὅλαι αἱ θρησκεῖαι.

Ἄκριβῶς ως ἐκ τῆς διαρκοῦς παρουσίας καὶ μάλιστα τῆς ὑπερισχύσεως τῶν στοιχείων τῆς αἰσθηματικῆς κατηγορίας, ὁ πρωτόγονος ἀνθρώπος φαντάζεται τὴν ἐπέμβασιν τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων ως διαρκῆ. Ζῆται οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ θαύματι· μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ λέξις αὕτη δι’ ἡμᾶς σημαίνει τὸ ἀσύνηθες, ἐνῷ δι’ αὐτὸν εἶναι τι καθημερινῶς συμβαῖνον. Διὰ τοῦτο δῆμος καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ ἀμβλύνεται δι’ αὐτὸν καὶ πολλάκις φαίνεται ως νὰ μὴ τὰ διέκρινε καθόλου. Ἐξετάζοντες συνεπῶς τὴν παραστασιν τοῦ πρωτογόνου αὐτοῦ ἀνθρώπου περὶ τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἔχωμεν διαρκῶς ὑπὲρψυχη μας ὅτι εὑρίσκεται οὗτος εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μὲ

τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον δὲ δποῖος καὶ βλέπει καὶ ἀκούει, ἔστω καὶ
ἄν εἶνε ἀόρατος καὶ ἀσύλληπτος, καὶ τὸν δποῖον φοβεῖται.

Αἱ ἀόρατοι ἐπιρροαὶ εἶνε ἡ εὑμενεῖς ἢ δυσμενεῖς. Διὰ τὰς πρώτας
δὲν ἀσχολεῖται: ἀφοῦ τοῦ εἶνε εὑμενεῖς διατί νὰ κοπιάσῃ: Μεταξὺ
τῶν δυσμενῶν δμως ὑπάρχουσι μερικαὶ αἱ δποῖαι δυνατὸν νὰ τὸν
προσβάλλωσιν ἔξαίφνης καὶ ἀνευ προειδοποιήσεως. Πῶς θὰ προφυλα-
χθῇ: Μίαν μόνον λύσιν εὔρε διὰ τὸ δύσκολον αὐτὸ πρόβλημα, καὶ
αὐτῇ εἶνε ἀτελῆς. Καταφεύγει εἰς τὰ φυλακτά ποτέ του δὲν ἔχει ἀρ-
κετὰ φυλακτά: καὶ πῶς νὰ ἔχῃ ἀφοῦ οἱ κίνδυνοι εἶνε πολλοί! "Εγει
τὰ εἰδικὰ φυλακτὰ διὰ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ εἰδικοὺς κινδύνους:
ἔχει δμως καὶ γενικὰ τοιαῦτα διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ γενικῶς κάθε οἰο-
δίποτε ἀπρόσοπτον κίνδυνον. Εἶνε εὐτυχῆς ἄμα αἰσθάνεται ὅτι διέφυγε
τοὺς πολλακλοὺς κινδύνους καὶ ὅτι ἀπέφυγε τὴν κακὴ τύχη καὶ τὴν
γρούσουζα. "Ο πρωτόγονος ἀνθρωπος ἥξενται διατί φέρει τὰ φυλακτά,
ἀγνοεῖ δμως διατὶ τὰ φυλακτὰ αὐτὰ ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὸν προφυλά-
ξουν. Τοὺς ἀποδίδει ἀπλούστατα ὑπερφυσικὴν δύναμιν διότι, ἐναντίον
τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων αἱ δποῖαι τὸν ἀπειλοῦν, μόνον ὑπερφυσι-
καὶ δυνάμεις ἥμποροῦν νὰ τὸν προφυλάξουν. "Ο πρωτόγονος προσπα-
θεῖ νὰ μαντεύσῃ ἀπὸ πόῦ ἥμπορεῖ νὰ τοῦ ἔλθῃ ὁ κίνδυνος ἢ τὸ δυστύ-
χημα: διὰ τοῦτο ἀποδίδει τόσην ἀξίαν εἰς τὴν μαντικήν. Πᾶν τὸ ἀσύ-
νηθες εἶνε ὑποπτὸν καὶ θεωρεῖται ὡς προμήνυμα. "Οταν πρόκειται νὰ
ἐπιχειρήσῃ τι δὲν τοῦ ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχουσι καλοὶ οἰωνοὶ ἀλλὰ πρέπει
νὰ εἶνε καὶ καλὸς μήν, καλὴ ἥμέρα, καλὴ ὥρα κλπ. "Ωρισμένοι χρόνοι
εἶνε εὑμενεῖς καὶ πᾶν ὅτι γίνεται κατ' αὐτοὺς μεταλαμβάνει τῆς καλῆς
των τύχης καὶ ἀντιθέτως. "Ο πρωτόγονος δὲν ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὰ φυ-
λακτά του, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ μεταλάβῃ τῆς καλῆς τύχης τῶν ἀλλων,
δι' αὐτὸ εἶνε γενικὸν εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς τὸ νὰ πλησιάζωσι τοὺς
εὐτυχεῖς ἢ τυχηροὺς διὰ νὰ μὴ μεταλάβωσι τῆς δυστύχίας (ἀλλὰ μήπως
καὶ παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις δὲν παρατηρεῖται τὸ τοιοῦτον ;). "Αφ' ἐ-
τέρου κάθε δυστύχημα, καθὸ ἀπρόσοπτον, εἶνε ἀντικείμενον φόβου: τοὺς
ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν ὑποστάντα αὐτὸ διότι οὗτος θεωρεῖται ὡς δια-
τελῶν ὑπὸ τὸ κράτος κακῆς τινος ἐπιρροῆς τῆς δποίας τὸ δυστύχημα
ἀποτελεῖ τὴν ἔξωτερην ἐμφάνισιν. Δι' αὐτοὺς τίποτε δὲν εἶνε «τυ-
χαῖον». Τὸ τυχαῖον τοὺς φοβίζει, ὅχι διότι τοὺς ἐκπλήσσει, ἀλλὰ διότι
τὸ θεωροῦν ὡς «ἔνδειξιν», ὡς «σύμβολον» κάποιας ὑπερφυσικῆς καὶ
κακοθύλου δυνάμεως.

Μεταξὺ τῶν ἀοράτων δυνάμεων συγκαταλέγει δὲ πρωτόγονος ἀνθρω-
πος τὴν «διάθεσιν» τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀντικειμένων τὰ δποῖα τὸν
περιβάλλουσι. "Η ὑποτιθεμένη καλὴ ἢ κακὴ «διάθεσις» αὐτῇ παίζει
σπουδαῖον ὁλὸν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεών του. Τὴν διάθεσιν
ταύτην θὰ προσπαθήσει κατὰ πρῶτον νὰ ἔξαριθώσῃ, καὶ ἐναντίον
τῶν κακῶν διαθέσεων θὰ χρησιμοποιήσῃ, ὡς εἴδομεν, τὰ φυλακτὰ πά-
σης φύσεως. "Άλλὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐπιδιώκουσι καὶ διάφοροι συνή-

Θειαί αἱ ὅποιαι ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἔξουδετέρωσιν κακῆς διαθέσεως τόσον τῶν μελῶν τῆς ἴδιας του κοινωνίας ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν ζῷων καὶ πραγμάτων. Αἱ ἔριδες καὶ φιλονικίαι εἶνε κατ' ἔξοχὴν ἀποφευκταῖαι. Ὁμοίως καὶ ἡ δργή. Ἡ ὑπαρξίας των θεωρεῖται δτι θὰ συνπιφέρῃ διάφορα δυστυχήματα καὶ εἰς τὸν δργιζομένους ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν οἰκείους καὶ γνωστούς των. Διὰ τοῦτο πρὸ πάσης ἐπιχειρήσεως ἐπιζητεῖται ἡ συνδιαλλαγή. Ἰσως ἡ πρόληψις αὕτη νὰ εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἀπουσίας οἰασδήποτε ἀστυνομίας ἢ δημοσίας δυνάμεως. Πᾶσα πρᾶξις γενομένη ἐν καταστάσει δργῆς θεωρεῖται ὡς ἐν καταστάσει μαγείας γενομένη. Τὴν δργὴν προσπαθοῦσιν οἱ πρωτόγονοι νὰ ἀποφύγωσι παντὶ τρόπῳ διὰ τοῦτο σπανίως ἀντιλέγουσι ἢ ἀρνοῦνται ὅτι τοῖς προσφέρεται ἢ ὅτι ζητεῖται ἀπ' αὐτούς. Ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ ἡ κακὴ «διάθεσις». Ἡ κακὴ διάθεσις δυνατὸν νὰ προκληθῇ καὶ ὅταν τις ἐπαινέσῃ ἢ θαυμάσῃ ἀντικείμενον τρίτου τινὸς ὃ δποῖος τότε σπεύδει νὰ δώσῃ μικρόν τι δῶρον, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ, εἰς τὸν ἐπαινοῦντα διὰ νὰ ἔξουδετερώσῃ τὴν ἐνδεχομένην κακὴν διάθεσιν. (Εἰς τὴν Τουρκίαν ὑφίστατο τὸ ἔθιμον τοῦτο τοῦ νὰ χαοίῃ τις εἰς τὸν θαυμαζόντα τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ του). Τὴν κακὴν διάθεσιν θεωροῦσιν οἱ πρωτόγονοι ὡς δυναμένην νὰ φέρῃ δυστυχίας κτλ. καὶ διὰ μόνης τῆς ὑπάρξεως της καὶ ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὴν ἀποτελέσματα αὐτόχρημα μαγικά οὔτω λέγουσιν ὅτι μόνον ὅταν ὑπάρχῃ κακὴ διάθεσις εἶνε δυνατὸν νὰ ματαδοθῇ μία μεταδοτικὴ νόσος (ώς ἡ λέπρα κτλ.). ἡ κακὴ διάθεσις δπως καὶ ἡ μαγεία ἔχει δύναμιν βλαπτικήν. Τὰς διαθέσεις δμως ταύτας εἶνε δυνατὸν κατ' αὐτοὺς νὰ προκαλέσῃ τις, νὰ τὰς ἔξουδετερώσῃ, νὰ τὰς τροποποιήσῃ ἢ καὶ νὰ τὰς μετατρέψῃ ἀμέσως καὶ φυσικῶς διὰ μέσου τῶν διαθόρων φίλτρων καὶ ἄλλων μαγικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ἀκόμη τοῦ ὑποκειμένου.

Οπως αἱ διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων οὔτω καὶ αἱ διαθέσεις τῶν ζῷων καὶ φυτῶν ἀσκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων. Οταν σκοτώσουν ἔνα ζῷον εἰς τὸ κυνήγι θὰ κάμουν κάποιαντελετὴν διὰ νὰ ζητήσουν συγγνώμην ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ζῴου ἀπὸ φόβον μήπως τοῦτο, ἔξωργισμένον, ἐμποδίσῃ τὰ ἄλλα ζῷα νὰ ἐπιτρέψουν νὰ τὰ σκοτώσουν, ἢ νὰ τὰ συλλάβουν ἢ νὰ τὰ ἀλιεύσουν τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουν καὶ ὅλαι αἱ ἀπαγορεύσεις αἱ σχετιζόμεναι μὲ τὰ ζῷα. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ φυτά. Διὰ τὴν κοπὴν ὠρισμένων χρησίμων δένδρων τηροῦνται ὠρισμέναι διατυπώσεις διὰ νὰ μὴ δργισθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου. Ὁμοίως κατὰ τὴν σπορὰν τῆς δρίζης ἢ ἄλλων σπαρτῶν. Ὁμοίας φύσεως συνήθειαι ὑπάρχουσι πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ εἶνε εύνοϊκὰ καὶ τὰ ἀψυχα δντα· ὡς δργη, ποταμοί, βράχοι καὶ προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης (ἐργαλεῖα), ἢ ἡ βροχή, ἡ χάλαζα κτλ.

Εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἔτους καὶ δι' ὠρισμένα γεγονότα, αἱ διάφοραι ἔορται καὶ συνήθειαι αἱ ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἔξασφάλισιν τῆς συνδρομῆς καὶ τῆς καλῆς διαθέσεως τῶν ἀοράτων δυνάμεων, συντελοῦνται ὑφ' ὅλων δμοῦ τῶν μελῶν τοῦ χωρίου. Αἱ συνήθειαι δμως

ανται δὲν προϋποθέτουσι καὶ ἀνάγκην καὶ τὴν ἔννοιαν θρησκείας μὲ διαφόρους θεότητας καταλλήλως διαβαθμιζομένας. Παρὰ τοῖς ἀγρίοις αἱ δεήσεις, ἐκφραζόμεναι διὰ χορῶν καὶ ἄλλων γυμνασμάτων, εἶνε ἀπρόσωποι καὶ ἔχουσιν ὡς σκοπὸν νὰ προκαλέσωσι τὴν αὐτόματον, οὕτως εἰπεῖν, συνδρομὴν καὶ εὑμένειαν τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ πρόγονοι. Διὰ τῶν χορῶν καὶ τῶν ἄλλων γυμνασμάτων τῶν οἱ πρωτόγονοι θεωροῦσιν ὅτι ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς νεκρούς καὶ τὰ σύμβολά των καὶ οὕτω ἐξασφαλίζονται «μετέχοντες» τῶν δυνάμεων ἕκείνων, ἔναντι τῶν κινδύνων οἱ ὅποιοι ἡδύναντο νὰ προέλθωσιν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Εἰς τὰς τελετὰς ταύτας σπουδαῖον ὁρόλον παίζει ἡ μουσικὴ καὶ δ ὁρθμός, κατάλληλα διὰ γὰρ προκαλέσωσι τὴν μυστικὴν ἔκστασιν τὴν ὅποιαν προϋποθέτει ἡ κοινωνία μὲ τὰς ἀοράτους δυνάμεις.

Ο πρωτόγονος πρωτίστως προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συνδρομήν, ἢ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὁργήν, τῶν πνευμάτων ἢ τῶν προγόνων ἢ τῶν πρὸ δλίγου ἀποθανόντων. Πνεύματα εἶνε τὰ μέλη τῆς φυλῆς τῶν ὅποιων τὴν ἐν αὐτῇ θέσιν δὲν ἐνθυμοῦνται πλέον. Καίτοι ὅλους αὐτοὺς τοὺς «λατρεύουσι», δὲν τοὺς φαντάζονται ὅμως ὡς θεότητας κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἡμετέρων θρησκειῶν, ἀλλ᾽ ὡς ζῶντας εἰς ἄλλον κόσμον, ὅπου εἶνε ἀόρατοι καὶ ἀτρωτοί, καίτοι ἐν τῷ συνόλῳ θεωροῦνται ὡς ἔχοντες τὰς αὐτὰς μὲ τοὺς ζῶντας ἀνάγκας (τροφή, ἐπιθυμίαι κ.λ.π.) διὸ δ καὶ διαρκεῖς εἶνε αἱ σχέσεις μεταξὺ ζώντων καὶ νεκρῶν.

Ἡ κυριωτέρα σχέσις εἶνε ἡ τοῦ φόβου τὸν ὅποιον δ νεκρὸς ἐμπνέει εἰς τὸν ζῶντα (τὸν αὐτὸν φόβον ἐμπνέουσι καὶ τὰ νεκρὰ ζῶντα). Ὅταν τοὺς δούλη ὅτι χρειάζονται τότε οἱ νεκροί, εἰς ἀντάλλαγμα, βιοηθοῦσι τοὺς ζῶντας ἀπογόνους ἢ συγγενεῖς των. Ἰδιαιτέρας λατρείας ἀπολαύουσιν οἱ πρόγονοι τῶν ἀρχηγῶν τῶν φυλῶν τοὺς ὅποιους καὶ παρακαλοῦσιν δταν δυστυχίαι καὶ ἄλλα φυσικὰ γεγονότα πλήττουσιν ὅλους τοὺς κατοίκους: Μόνοι αὐτοὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ θεραπεύσωσιν τὸ κακόν. Πολλοὶ ὅμως ἔξ αὐτῶν θεωροῦνται ὡς πολλοὶ δύστροποι καὶ ἴδιοτροποι καὶ τότε εἶνε ἡ αἰτία διαρκοῦς φόβου καὶ ἀνησυχίας διὰ τοὺς πρωτογόνους ἀπογόνους των.— Ὅποιος ὅμως παραμελεῖ τὰ καθήκοντά του ἀπέναντι τῶν προγόνων, δχι μόνον ἐκτίθεται εἰς τὴν ὁργὴν αὐτῶν ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν δυσαρέσκειαν ὅλων τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς φυλῆς, διότι ἡ στάσις του αὐτῆς θεωρεῖται ὅτι θὰ προκαλέσῃ πολλὰ καὶ ποικίλα κακὰ ἐπὶ ὅλων.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δ πρωτόγονος ἀνθρωπος φοβεῖται περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶνε ἡ μαγεία. Ὅταν λάβῃ ὅλα τὰ δυνατὰ προφυλακτικὰ μέτρα (φυλακτὰ κλπ.) καὶ ὅμως τοῦ συμβῆ δυστύχημα, δὲν θὰ ἀναζητήσῃ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ εἰς τὴν φυσικὴν ἀλληλουχίαν τῶν φαινομένων, ἄλλὰ ἀμέσως θὰ θεωρήσῃ ὅτι τοῦτο δφείλεται εἰς ὑπερφυσικὸν αἴτιον, ἢ θὰ τὸ ἀποδώσῃ εἰς μαγείαν (sorcellerie). Φοβεῖται δὲ δχι τόσον τὸ δυστύχημα τὸ ὅποιον τὸν πλήττει ἄλλὰ τὴν δυσμενῆ διάμεσιν τῆς ὅποιας τοῦτο εἶνε ἀπλῆ ἔνδειξις. Θὰ ἀναζητήσῃ λοιπὸν ποῖος εἶνε

δικαίωσης. Η δικαιολόγηση και ο μάγος διὰ πολλούς πρωτογόνους δὲν είναι φυσικὰ φαινόμενα ἀλλὰ ἀποτελέσματα μαγείας. Ο δὲ φόβος τῆς μαγείας είναι διαρκής και ὑπολανθάνων εἰς δἰκαιοσύνης τῶν τὰς ἐνεργείας και πρᾶξεις. Η ἀνεύρεσις δικαιοσύνης τοῦ μάγου ο δρόποιος προεκάλεσε τὸ δυστύχημα ή τὴν δυστυχίαν (ἀνομβρίαν ή σιτοδείαν) δὲν είναι πάντοτε εὔκολος. "Οταν ο ὑποτιθέμενος αἴτιος δικαιολογήσῃ τὴν πρᾶξιν του, ἔχει καλῶς, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει λαμβάνει χώραν ή βάσανος διὰ τοῦ δηλητηρίου, δηλαδὴ δίδεται δηλητήριον εἰς δῖκους τοὺς ὑπόπτους μὲ τὴν πεποίθησιν δτι οἱ ἄνθρωποι οὐδὲν θὰ πάθουν. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πάντοτε εὑρίσκεται ο ἔνοχος και ὑποτίθεται δτι παρέρχεται ή αἰτία τοῦ κακοῦ. Υπάρχουσι και ἔξωτερικὰ σημεῖα ἐξ ὧν ἀναγνωρίζεται ο μάγος· ἐπὶ παραδείγματι δρόποιος ἔχει τὸ κακὸ μάτι είναι μάγος. Παρατηρητέον δικαιοσύνης τὸ κακὸ μάτι δὲν είναι ἀπλῶς ἔνδειξις περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἔξωτεροικευμένης κακῆς διαιτήσεως ἀσφάτου τινὸς δυνάμεως, δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ συμβόλου, ἀλλὰ περὶ πραγματικῆς μετουσιοποίησεως. Η μαγεία ἔξασκεται εἴτε ἐν γνώσει και συνειδήσει εἴτε και ἀσυνειδήτως και ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὑποκειμένου και εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὰ ἄτομα γίνονται ἀφορμὴ δυστυχιῶν εἰς τὸ περιβάλλον τους. Διὰ τοῦτο ἐν περιπτώσει ἀσθενείας θεωρεῖται χρήσιμον μικρὸν ταξείδιον διὰ νὺν φύγη ο ἀσθενής ἀπὸ τὸ περιβάλλον του τὸ δρόποιον ἐνδεχομένως νὺν ἀσκῆ δυσμενῆ μαγικὴν ἐπιρροοὴν ἐπ' αὐτοῦ!.

‘Η δύναμις τῆς μαγείας δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ζῷα καὶ φυτὰ καὶ μέταλλα ἀκόμη εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀσκήσωσιν· ὅταν π. χ. τὰ τελευταῖα παρουσιάζουσί τι τὸ ἀσύνηθες· ή ἐπιβλαβής αἰτία ἔγκειται εἰς τὸ ἀσύνηθες, εἰς τὸ τερατῶδες. “Ολα αὐτὰ δύναμες δὲν ἀποτελοῦσι τι τὸ συστήματοποιημένον διὰ τὸν πρωτόγονον ἀνθρώπον· εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις «αἰσθάνεται» δύμοιο μόρφως ἀδριστὸν φόβον καὶ καταφεύγει εἰς τὰ προφυλακτικὰ καὶ ἄλλα μέτρα διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν δυσμένειαν τῶν ἀօράτων δυνάμεων τὰς δροίας παντοῦ διαβλέπει.

Μεταξὺ τῶν συμβεβηκότων τὰ δποῖα προκαλοῦσι τὸν φόβον τῶν πρωτογόνων εἶνε αἱ «παραβάσεις» ἐκείνου τὸ δποῖον θεωροῦσιν ὃς φυσικὸν καὶ κανονικόν, διότι δεικνύουσι τὴν ἐπέμβασιν τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγεται καὶ ἡ αἴμομιξία, ὅχι δῆμος ἐνεκα λόγων ἡθικῆς ἀλλὰ διότι ἐκδηλοῖ τὴν ὑπαρξίαν κακῆς τινος ἐπιρροῆς. Πολλοὶ θεωροῦσιν δτι ἡ αἴμομιξία ἐλκύει τὸν κεραυνὸν καὶ τὴν μαγείαν, διὰ τοῦτο καὶ μόλις γνωσθῇ πρᾶξις αἴμομιξίας λαμβάνονται δραστικώτατα μέτρα ἐναντίον τῶν αὐτουργῶν. Ὁμοίως καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους τιμωρεῖται ἡ παρὰ φύσιν συνουσία μεταξὺ ζώων διαφόρου εἶδους. Πρὸς ματαίωσιν καὶ πρόληψιν μεγάλων δυστυχημάτων, εἰς πολλὰς φυλὰς ἀγρίων γίνεται κατ' ἔτος εἰδικὴ τελετὴ διὰ νὰ ἔξουδετερωθῇ ἡ δραγὴ τὴν δποίαν ἐνδεχόμενον νὰ προκαλέσῃ μὴ ἀνακαλυφθεῖσα αἴμομιξία. Τῆς αἴμομιξίας δῆμος διακρίνεται δ γάμος εἰς ἀπηγορευμένον βαθμὸν συγγενείας

δπότε γίνονται ἔξιλαστήριαι θυσίαι καὶ ἔξαγγισμός. Ὡς αἴμομοξία θεωρεῖται καὶ ἡ αὐτοφαγία (γίνεται χρῆσις τῆς αὐτῆς λέξεως) δηλ. τὸ νὰ φάγῃ τις ἀνθρώπον ἐκ τῆς φυλῆς του, διότι τάτε θεωρεῖται ὅτι τρώγει τις τὸν ἑαυτόν του καθόσον δλα τὰ μέλη τῆς αὐτῆς φυλῆς θεωροῦνται ὡς ἀποτελοῦνται ἐν ὁργανικὸν δλον καὶ ὁ ἔξαγγισμὸς ἀπὸ τοιοῦτον ἔγκλημα εἶνε μακρὸς καὶ πολύπλοκος. Τόσον ἡ αἴμομοξία ὅσον καὶ ἡ μακρεία, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι παραβάσεις τῶν ἀπαγορευτικῶν οὕτως εἰπεῖν διατάξεων, γεννῶσι μίαν κατάστασιν μολύσεως ἡ δποία ἔλκει τὰς δυστυχίας καὶ πάντα τὰ κακά· διὰ τοῦτο κύριον ἔρχον τοῦ ιατροῦ (ὁ δποῖος εἶνε ἀντι-μάγος) εἶνε νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἔξαγγισμόν, τὴν ἀπολύμανσιν, τὴν θεραπείαν, (μία λέξις χρησιμεύει καὶ διὰ τὰς τρεῖς ἐννοίας τόσον εἶνε βέβαιον ὅτι καὶ αἱ τρεῖς εἶνε τῆς αὐτῆς φύσεως διὰ τὸν πρωτόγονον ἀνθρώπον). Ἰδιαίτερα ἔξιλαστήριος καὶ ἀπολυμαντικὴ δύναμις ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν ἀγρίων εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν καπνὸν τῶν δποίων γίνεται πολλὴ χρῆσις διὰ νὰ ἀπομακρύνωσι τὰ κακοποιὰ πνεύματα. Πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε τὰ αἴτια τὰ προκαλοῦντα τὴν κατάστασιν τῆς μολύνσεως. Κατ’ ἀρχὴν τὰ παιδία εἶνε ἐν καταστάσει μολύνσεως μέχρι τῆς ἐφηβότητος, ἐξ οὗ καὶ, κατὰ τοὺς πρωτογόνους, ἡ μεγάλη θνησιμότης τῶν μικρῶν παιδιῶν: «πῶς νὰ μὴ πεθαίνουν ἀφοῦ εἶνε ἐκτεθειμένα εἰς τόσον πολλὰς δυσμεσεῖς ἐπιφρούς χωρὶς νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῶσιν»; δλαι αἱ γυναῖκες ἐπὶ ἐνα μῆνα μετὰ τὸν τοκετόν, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἐμμήνους αὐτῶν περιόδους· οἱ χῆροι ἐπὶ δεκαπέντε ημέρας μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου των. Οὗτως ἔξηγοῦνται αἱ ἀτελείωτοι προφυλάξεις καὶ ἀπαγορεύσεις νὰ πλησιάσῃ κανεὶς τὰ μωρά. Ὁ θάνατος ἐνὸς ἀνθρώπου προκαλεῖ μόλυνσιν διὰ τὸ περιβάλλον του τὸ δποῖον πρέπει νὰ ἔξαγγισθῇ. Όμοίως ἡ πτῶσις τοῦ κεραυνοῦ θεωρεῖται μόλυνσις διότι, λέγουσιν οἱ πρωτόγονοι, διὰ τοῦ κεραυνὸς φρονεύει κάποιον ἔνοχον.—Οἱ ἀποθανῶν θὰ στενοχωρεῖται ἐκεῖ ποὺ πηγαίνει, διὰ νὰ ἔξουδετερωθῇ δὲ ἡ ἐκ τούτου δυσαρέσκειά του (ἡ δποία δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀφορμὴ κακῶν) πρέπει νὰ τὸν συνοδεύσουν πρόσωπα προσκείμενα αὐτῷ· ἐξ οὗ καὶ τὸ ἔθιμον νὰ αὐτοκτονῇ (ἢ νὰ φρονεύεται) ἡ σύζυγος καὶ νὰ καταστρέφωνται τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὸν πράγματα. Τὸ βάροβαρον τοῦτο ἔθιμον, καθὼς καὶ ὅλαι ἐν γένει αἱ συνήθειαι καὶ τελεταὶ περὶ τοὺς νεκρούς, ἔχουσιν ὡς μόνον σκοπὸν τὴν κάθαρσιν καὶ τὴν ἀπάλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐπαπειλούντων τυχόν κινδύνων.

Ἐκ τῶν διαφόρων δυνατῶν μολύνσεων οἱ πρωτόγονοι φοβοῦνται ἴδιαίτερως τὴν προερχομένην ἐκ τοῦ χυνομένου αἷματος κατὰ τύχην ἢ συνεπείᾳ δυστυχήματος, ἐνῷ ἀφ’ ἐτέρου ἀναμένουσιν ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως των ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας χυνομένου τοιούτου ἀνήκοντος εἰς ζῶα εἴτε καὶ εἰς ἀνθρώπους. Τὸ αἷμα ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον στοιχεῖον καὶ προαπαιτούμενον εἰς τὰς θυσίας· ἡ δύναμίς του δμως εἶνε μυστικῆς φύσεως· τὸ αἷμα δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται οἱ πρωτόγονοι ὡς τὸ ἐν τῷ ὁργανισμῷ κυκλοφοροῦν ὑγρὸν (ἀγνοοῦσιν ἄλλως τε τὴν κυ-

χλοφορίαν) ἀλλ' ὡς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς δυνάμεως. Τὰ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἔχουσι τὸ αὐτὸν αἷμα, ἀποτελοῦντες ἐν ἑνιαῖον ὅν (ἔξ οὖ καὶ δ φόβος ἀπὸ τὴν αἵμομιξίαν): εἰς τὸν ἀσθενοῦντα δίδουν νὰ πίῃ δλίγον αἷμα, λαμβανόμενον ἀπὸ ἄλλο μέλος τῆς οἰκογενείας τὸ δποῖον εὔχαριστως δίδει αὐτό, διὰ νὰ θεραπευθῇ ἐνισχυομένου τοῦ δργανισμοῦ του. Ἡ ἀκουσία ὅμως ἀπώλεια αἵματος θεωρεῖται ὡς ἔξασθενησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ δ ἔξ αὐτῆς φόβος καὶ τρόμος εἶνε μεγάλος· δοῦτο αἵμασσων ἀνθρωπος θεωρεῖται ὡς ἐν κινδύνῳ δυστυχίας, ὡς μαγευμένος· δ δὲ κίνδυνος ὑπάρχει ὅχι μόνον διὰ τὸν ὑφιστάμενον τὴν ἀπώλειαν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ περιβάλλον του τὸ δποῖον μολύνεται. Ἡ φεγίστη μόλυνσις ὑπάρχει ὅταν τὸ αἷμα χύνεται συνεπίᾳ φόνῳ· δ διαπράξας ἀνθρωποκτονίαν καὶ ἐν πολέμῳ ἀκόμη δφείλει πρὸς ἔξαγνισμόν του νὰ ὑποβληθῇ εἰς σωρείαν διατυπώσεων καὶ ἔξιλαστηρίων πρᾶξεων. Ἀλλὰ καὶ δ φονεύων ζῶν, π. χ., λέοντα, ἢ ἐλέφαντα, ἢ τίγριν καθίσταται μεμολυσμένος καὶ θεωρεῖται ὡς διατρέχων σοβαροὺς κινδύνους ἐὰν δὲν ἔξαγνισθῇ δπως καὶ δ φονεύσας ἀνθρωπὸν: καὶ οἱ δύο ἔξηρέθισαν τὰς ἀοράτους δυνάμεις καὶ εἶνε ἀνάγκη νὰ προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τὴν δργήν των· διὰ νὰ ἔξουδετερώσωσι τὴν δργήν τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων ἀνάγκη νὰ καταφύγωσιν εἰς ἄλλας ἐπίσης ὑπερφυσικὰς δυνάμεις ἕκανάς νὰ τὰς ἰσοφαρίσωσι· ἔξ οὖ αἱ θυσίαι καὶ αἱ ἄλλαι ἔξιλαστήριαι συνήθειαι. Τὸ αἷμα τῆς γυναικὸς τὸ ἐκχυνόμενον κατὰ καὶ μετὰ τὸν τοκετὸν εἶνε καὶ αὐτὸν αἴτιον μολύνσεως· διὰ τοῦτο ἐπὶ ἐνα μῆνα σχεδὸν μετὰ τὸν τοκετὸν ἡ γυνὴ κρατεῖται ἐν ἀπολύτῳ ἀπομονώσει καὶ μακρὰν τῶν κατοικιῶν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὡς ἐὰν νὰ ἥτο πανωλόβλητος· κανεὶς δὲν τὴν πλησιάζει καὶ μόλις τῆς δίδουσι τροφήν. Γοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἐμμῆνους περιόδους τῶν γυναικῶν· κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς διατελοῦσιν ἐν ἀπομονώσει διότι ἡ κατάστασις τῆς μολύνσεως τὰς καθιστᾷ οὕτως εἰπεῖν καλοὺς ἀγωγοὺς παντὸς δυστυχήματος δι' ἔαυτὰς καὶ διὰ τὸ περιβάλλον των. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται εἰς αὐτὰς νὰ ἐγγίσωσιν δ,τι δήποτε ἢ νὰ πλησιάσωσιν ἄλλους ἀνθρώπους ἢ ζῶα. Ὁ λόγος διὰ τὸν δποῖον τόσον φοβοῦνται οἱ πρωτόγονοι τὸ αἷμα τῶν γυναικείων περιόδων εἶνε διότι τὸ αἷμα τοῦτο τὸ θεωροῦσιν ὡς μὴ τελειωθεῖσαν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίαν ἢ δποία, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσε νὰ τελειωθῇ, μεταβαίνει εἰς τὸν ἄλλον κόσμον (τῶν νεκρῶν) δυσηρεστημένη καὶ ἐκεῖθεν δυνατὸν νὰ στείλῃ δυστυχίας εἰς τοὺς ζῶντας. (Τὸ γεννηθὲν τέκνον τὸ θεωροῦν δτι ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ αἷμα καὶ δτι μόλις βραδύτερον σχηματίζονται τὰ δστᾶ. κτλ.) Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ ἀποβολὴ εἶνε ἀντικείμενον τρόμου διὰ τοὺς πρωτογόνους, ἡ δὲ γυνὴ ἡ ἀποβαλοῦσα ὑπόκειται εἰς τὰς αὐτὰς ἀπαγορεύσεις εἰς ἀς καὶ ἡ λεχώ ἢ ἡ ἔχουσα τὴν περίοδόν της, διότι εἶνε ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἔξ ἵσου μεμολυσμένη καὶ ἐπικίνδυνος.

Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τις ἀπὸ τὸ μόλυσμα πρέπει νὰ καθαρθῇ καὶ τοῦτο ὅχι μόνον μεταφορικῶς ἀλλὰ καὶ φυσικῶς διότι, κατὰ τοὺς ἀγρίους, τὸ μόλυσμα προσκολλᾶται εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Πλὴν τοῦ ὅδα-

τος συνήθης τρόπος καθάρσεως είνε καὶ ὁ ἔμετὸς διὰ τοῦ ὅποίου ἐκβάλλεται τὸ μόλυσμα τὸ ὅποῖον τυχὸν εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ καθαρισμοῦ είνε πολὺ συνήθης πρὸ πάσης ἐπιχειρήσεως πολεμικῆς ἢ ἄλλης. Ἡ κάθαρσις γίνεται εἰς δύο στάδια : εἰς τὸ πρῶτον στάδιον γίνεται χρῆσις δραστικῶν οὕτως εἰπεῖν μέσων ἵκανῶν νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς μαγείας καὶ τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, δηλαδὴ μέσων μυστικιστικῆς μᾶλλον φύσεως· κατὰ τὸ δεύτερον γίνεται χρῆσις ἐλαφροτέρων μέσων πρὸς κάθαρσιν ἀπὸ τὴν μόλυνσιν τὴν προκληθεῖσαν ἀπὸ τὰ δραστικὰ μέσα.—Ἐτερον μέσον ἔξαγγισμοῦ είνε ἡ ἔξομολόγησις ἢ ὅμολογία. Αὕτη είνε ἀπαραίτητος. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ Ἰατρὸς μάγος κατορθώσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν μάγον (ἔκούσιον ἢ ἀκούσιον) πάλιν είνε ἀνάγκη νὰ ὅμολογήσῃ οὗτος τὸ ἔγκλημά του ἄλλως δὲν ἐπέρχεται ἡ κάθαρσις· ἢ ἀπλῇ κοινολόγησις δὲν ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο· ἀν δὲν ὅμολογήσῃ ἔκουσίως ἔξαναγκάζεται εἰς τοῦτο καὶ διὰ βασανιστηρίων εἰς τὰ ὅποια πολλάκις ὑποκύπτει. Πρὸς ἐκστρατεύσωσιν οἱ πλεῖστοι ἄγριοι ἔξομολογοῦνται τὰς ὄμμαρτίας των διὰ νὰ ἔξουδετερώσωσι τὴν ἐκ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν μόλυνσιν ἢ ὅποια θὰ ἀπετέλει στοιχεῖον ἀδυναμίας εἰς τὸν πόλεμον. Πᾶν δὲ τι παραμένει μυστικὸν είνε ὑποπτον καὶ ἐπικίνδυνον. Ἡ ἔξομολόγησις ὅμως αὕτη δὲν περιέχει καθόλου τὴν ἔννοιαν τῆς μετανοίας.—Διὰ τὴν ἔξουδετερώσωσιν τῆς βλαβερᾶς ἐνεργείας πράξεώς τινος οἱ πρωτόγονοι μεταχειρίζονται ἐν γενικὸν μέσον συνιστάμενον εἰς τὴν «ἀναστροφὴν» τοῦ γεγονότος δηλ. ἢ τὸ πρ αγματοποιοῦσι προκαταβολικῶς (εἰς ἀθενέστερον βαθμὸν) ἢ ἐνεργοῦσι τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἀντιστρόφως (ἐὰν δὲ κακὸς οἰωνὸς ἔρχεται ἐκ δεξιῶν τότε ἐπιστρέφουσι διὰ νὰ ἔρχεται ἐξ ἀριστερῶν). Ὁμοίως ἐνεργεῖ ἡ ἀντι-μαγεία ἐνεργούμενη ὑπὸ ἀντι-μάγου ὃ ὅποιος θὰ ἀνατρέψῃ, θὰ ξεκάνει δὲ τι ἔκαμεν ὁ μάγος. Εἰς τοὺς πρωτογόνους ἐν περιπτώσει ἀσθενείας τὰ χρησιμοποιούμενα φάρμακα δὲν είνε φύσεως φυσιολογικῆς ἀλλὰ μυστικιστικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς. Ἐὰν ἀνθρωπος ὑποσκελίσῃ ἄλλον ἀνθρώπον καθήμενον ἢ κείμενον ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πρᾶξιν του ἀντιστρόφως διὰ νὰ ἀκυρωθῇ τὸ κακὸν τὸ ὅποῖον ἄλλως θὰ προσεγίγνετο εἰς τὸν ὑποσκελισθέντα· (ἢ πρόληψις αὕτη είνε πολὺ διαδεδομένη καὶ εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαούς). Ἡ ἔξομολόγησις ἢ ὅμολογία ἐνεργεῖ ἀκριβῶς ὡς «ἀναστροφὴ» τῆς μαγείας. Διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ἀναστροφὴ αὕτη είνε ἀνάγκη αἱ δύο πράξεις νὰ είνε ὅσον τὸ δυνατὸν ὅμοιαι. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηρίζεται καὶ ὁ νόμος τῆς ἀνταποδόσεως. Ὁ ὑποστὰς ὑβριν ἢ βλάβην τινὰ ἢ κάκωσιν διατελεῖ ἐν καταστάσει ἀδυναμίας ἐκ τῆς ὅποιας ἥμπορεῖ νὰ ἐξέλθῃ μόνον διὰ πράξεώς του ἀντιθέτου ἶσης σημασίας, δηλαδὴ διὰ τῆς ἀνταποδόσεως, δπότε παύει ἡ μόλυνσις καὶ ὁ κίνδυνος δυστυχήματος ἢ κακοῦ : τὰ πράγματα ἐπανέρχονται εἰς τὴν προτέραν των κατάστασιν.

* * *

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τόσον πλουσίου εἰς ἀποδεικτικὸν ὑλικὸν βιβλίου τούτου ἀποκυρίζομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι

παρὰ τὴν τεραστίαν ἀπόστασιν ἡ δούλια χωρίζει τὸν πρωτόγονον τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς Αὐστραλίας κτλ. καὶ τὸν homo sapiens ὑπάρχουσι κοινὴ μεταξὺ αὐτῶν σημεῖα. Καὶ σήμερον ἀκόμη φοροῦν φυλακτὰ καὶ ἄλλα πράγματα διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸ μάτιασμα, πλεῖστοι δὲ ἀνθρώποι ἔχουσι τὴν πρόβληψιν τῆς τρίτης ἢ ἄλλης ἥμέρας τῆς ἑβδομάδος ὃς δῆθεν μὴ καλῆς διὰ τὴν ἐνάρξιν ἐργασίας κλπ. οὔτε μᾶς χωρίζει τόσος πολὺς χρόνος ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἐν μέσῃ πόλει τῶν Παρισίων ἐγίνοντο αἱ περίφημοι δίκαιεις τὰς δούλιας εὑρίσκοντο ἀναμεμιγμένα πρόσωπα τῆς ὑψηλῆς γαλλικῆς κοινωνίας (ἴδε Funk Bretuno: L'affaire des poisons), ἢ μήπως καὶ σήμερον ἥμερος οἱ ἕδιοι οἱ πολιτισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι δὲν φοβούμεθα μήπως καὶ σκέψις μας ἀκόμη, δυσμενῆς διὰ γνωστὸν πρόσωπον, σκέψις τῆς δούλιας τὸ πρόσωπον αὐτὸ δὲν πρόκειται κανὸν νὰ λάβῃ γνῶσιν, μήπως, λέγομεν, γεννήσῃ δυσαρέσκειαν παρ’ αὐτῷ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι εἶχομεν τὴν σκέψιν ταύτην; Εἰς δλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις, ἐὰν θελήσωμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ λογικόν μας, θὰ ἴδωμεν ὅτι εὑρίσκεται ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὸ αἰσθηματικόν μας ἐγὼ τὸ δούλιον, ὃς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐαὶ ὑπερισχύσῃ χωρὶς νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εὑρωμεν καὶ τὸν λόγον τοῦ πράγματος.

Ο ἀνθρώπος καὶ ἡ διάγοια του ἔξηλιχθησαν καὶ πιστεύομεν ὅτι θὰ ἔξελιχθῶσιν ἀκόμη.

M. T.

Guido Calogero: Studi sull'Eleatismo.

(Συνέχεια ἐκ τοῦ πρώτου τεύχους)

Γ' Ζήνων. "Οπως δέ Μέλισσος οὗτω καὶ δέ Ζήνων ἀνέπτυξαν τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου. Ἄλλ' δέ μὲν Μέλισσος, ὡς εἶδομεν, ἐπράξει τοῦτο θετικῶς, ἔξαρας τὰ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα ἥδη θετικὰ στοιχεῖα, ἐνῷ δέ Ζήνων ὑπεστήριξε ταύτην ἀρνητικῶς, ἀποδείξας διὰ τῶν περιφήμων «λόγων» του ὅτι ἀντίθετος θεωρία κατέληγεν εἰς ἀτοπα καὶ γελοῖα συμπεράσματα. Οἱ «λόγοι» τοῦ Ζήνωνος φέρουσι χαρακτῆρα ἐριστικὸν δι' ὅ καὶ ἀπεκάλεσεν αὐτὸν δέ Ἀριστοτέλης τὸν ἐφευρέτην τῆς «διαλεκτικῆς» ὡς τῆς τέχνης τῆς διὰ λόγων πολεμικῆς. Ο Μέλισσος ἔλεγεν ὅτι τὸ «έδον» εἶνε ἔγιαῖον καὶ εἶνε ἀπειρον κατὰ χρόνον καὶ κατὰ χῶρον. Ο Ζήνων ἦθελε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀντίθετος ἀποψίς ὅτι τοῦτ. τὸ «έδον» εἶνε πολλά, ἄγει εἰς παραλογισμούς. Ο Ζήνων δὲν προσθέτει νέον τι στοιχεῖον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου ἀλλ' ἡ «βιήθεια» καὶ «συμμαχία» του ἔγκειται εἰς τὴν διὰ τῶν ἀποδείξεών του ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν αἱ δούλιαι ἀνέκυπτον ἐκ τῆς παραδοχῆς τοῦ «έγιαίου ὅντος». Ή πίστις του πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου του εἶνε πλήρης ἢ δὲ μοιμφὴ τὴν δούλιαν δέ Ἀριστοτέλης ἀπέδιδεν εἰς τὸν τρόπον του περὶ τὸ

συνητείν ἀφορᾶς τὴν αὐτὴν ἔλλειψιν διακρίσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων ἔννοιῶν τοῦ «εἶναι» ή δύοις, ὡς εἰδομενοῖς ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ καὶ τὴν πλάνην τοῦ Παρμενίδου κατὰ τὸν Εὔδημον. Καίτοι βεβαίως, διὰ τῶν ἀνωτέρων, περιορίζεται ἡ πρωτοτυπία τοῦ Ζήνωνος, οὐχ ἡττον ταῦτο-χρόνως ἀποδίδεται: εἰς αὐτὸν ἡ ἀνήκουσα αὐτῷ θέσις καὶ συγκεκριμένη φυσιογνωμία ἐν τῇ ἔξελιξει τοῦ λογικο-μεταφυσικοῦ προβλήματος, καὶ παύει πλέον νὰ θεωρεῖται οὗτος ὡς τι ἀνήκον εἰς μουσεῖον τερατολογικὸν τῆς φιλοσοφίας. Μέχρι τοῦδε εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ζήνωνος ἀπεδίδετο χαρακτήρα μᾶλλον φιλολογικὸς καὶ μόνον ἐμμέσως πως ἐθεωρεῖτο συνθέσιμον πρὸς τὰ κύρια φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἐνῷ ὑπῆρχον πάντα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα: διὰ γὰρ τοποθετηθῶσιν αἱ ἀπόψεις τοῦ Ζήνωνος εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐταῖς θέσιν. Ἡ τοποθέτησις αὐτὴ δὲν εἶναι δύναται εἰ μὴ μόνον ἐὰν ἔχωμεν ὑπ' ὅψιν μας ἓνα δρόν διόποιος ὑπῆρξεν φύτοχρημα καταστρεπτικὸς διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ζήνωνος: οὗτος διὰ γὰρ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ «ἔνδος» συσσωρεύει τὰ ἀτοπα τῆς παραδοχῆς τοῦ «πολλαπλοῦ» καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὰ ἀτοπα ταῦτα τοῦ πολλαπλοῦ εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀτοπα τοῦ «ἔνδος»: Ἡ τραγικότης τοῦ Ζήνωνος ἔγκειται ἐν τούτῳ ὅτι, πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐλεατισμοῦ, μέταχειρίζεται δπλον τὸ δποιον θὰ πλήξει εἰς τὴν καρδίαν τῆς αὐτὴν ταῦτην τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἐλεατῶν. Ὡς παράδειγμα δύναται γὰρ χρησιμεύσῃ τὸ ἐπιχείρημα ἐναντίον τοῦ χώρου: «εἴ εστιν ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται; πᾶν γὰρ δύν ἐν τινὶ τὸ δὲ ἐν τινὶ καὶ ἐν τόπῳ. Ἐσται ἄρα καὶ ὁ τόπος ἐν τόπῳ καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον· οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ τόπος». Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι λέγων ταῦτα ὁ Ζήνων ἔχει ὑπ' ὅψιν τοῦ «τὰ πολλὰ» πραγματικὰ ἀντικείμενα ἐφ' δσον ταῦτα ἐξαρτῶνται διὰ τὴν ὑπαρξίν των ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου. Πράγματι δμως ἡ ἀπορία αὕτη ὡς πρὸς τὸν χώρον πρὶν γίνη ἀπορία τῶν ἐν τῷ χώρῳ πολλῶν πραγμάτων εἶνε ἀπορία τοῦ χώρου τοῦ ἐλεατισμοῦ «ἔνδος» ἐφ' δσον κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ νοηθῇ ὑπὸ χωρικὴν μωρφὴν καὶ πράγματι ἀφ' ἔνδος μὲν καθὸ τέλειων θὰ ἔχει πέρας τὸ δποιον θὰ τὸ ἀποχωρίζει ἐν τῷ χώρῳ διόδιγ αὐτῷ τὴν μωρφὴν τῆς σφαιρας, ἀφ' ἑτέρου δμως θὰ πρέπει νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ὑπαρξίην ἄλλου τινός, παρ' αὐτῷ, περιορίζοντος αὐτό, καὶ θὰ πρέπει γὰρ εἶναι ἄπειρον. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ Ζήνωνος καθιστᾷ καταφανὴ τὴν ἀντίθεσιν ταῦτην ἡ δύοις, ὑπάρχει μὲν ἥδη μεταξὺ Παρμενίδου καὶ Μελίσσου, ἀποτελεῖ δμως τὴν ἐσωτερικὴν δργανικὴν ἀντίφασιν τοῦ ἐλεατισμοῦ, (πρβλ. τεῦχος 1ον σελ. 67 δπως ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὴν ἔννοιαν τῆς σφαιρικότητος ὁ Παρμενίδης ἀντελαμβάνετο οὐχὶ στατικῶς ἀλλὰ δυναμικῶς). Καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συλλογισμοὺς τοῦ Ζήνωνος τοὺς σχετικομένους πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἀδυνάτου τῶν «πολλῶν», δὲν εὑρίσκομεν οὐσιώδη διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν διασκευὴν αὐτῶν. Εἰς ἓνα μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἡ ἀντιγραφή μεταξὺ τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου ὡς ἀναγκαῖα συνέπεια τῆς προύποθέσεως τῶν «πολλῶν πραγμάτων» ἔρχεται εἰς φῶς μὲ τὴν μεγίστην δυνατὴν σαφήνειαν. Οὕτω λέγει ὁ Ζήνων: «εἴ πολλά

ἔστιν, ἀνάγκη τοσαῦτα εἶναι δσα ἔστι καὶ οὕτε πλείονα αὐτῶν οὔτε
ἔλάττονα· εἰ δὲ τοσαῦτά ἔστιν δσα ἔστι, πεπερασμένα ἢν εἴη· εἰ πολλά
ἔστιν, ἀπειρα τὰ δντα ἔστι, ἀεὶ γὰρ ἔτερα μεταξὺ τῶν δντων ἔστι,
καὶ πάλιν ἐκείνων ἔτερα μεταξύ, καὶ οὕτως ἀπειρα τὰ δντα ἔστι.»
«Ἡ ἀντίφασις ἐνταῦθα ἀφορᾷ τὸ οὐτ' ἀριθμὸν πεπερασμένον καὶ ἀπει-
ρου· εἶνε δμως δμοία πρὸς τὴν κατὰ χώρον τοιαύτην, περὶ τῆς δποίας
ἐπραγματεύετο ὁ πρῶτος «λόγος».

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα γὰρ εἴπωμεν δτι ἐν ἑκάστῃ τῶν ἀντιγομιῶν
ἡ θέσις βεβαιωτέ καὶ θποστηρίζει, κατ' οὖσαν, τὴν ἀρχὴν τοῦ Παρμε-
νίδου περὶ τοῦ πεπερασμένου, ἐνῷ ἡ ἀντίθεσις καταλήγει πάντοτε εἰς
τὸ γὰρ ὑποστηρίζη τὴν ἀρχὴν τοῦ Μελίσσου περὶ τοῦ ἀπείρου· μὲ τὴν
διαφορὰν δτι ἐνῷ ἡ πρώτη διασαφηνίζει ἀμέσως τὴν ἀξίωσιν ταύτην
τοῦ ἀπολύτου καθορισμοῦ καὶ ἀφορισμοῦ διὰ νὰ εἶνε δυνατὸν γὰρ κα-
τανοηθῆ τὸ πραγματικόν, ἡ δευτέρα φθάνει εἰς τὸ γὰρ θέση τὸ ἀπειρον
μόνογ διὰ μέσου μᾶς διαλεκτικῆς διαδικασίας κατὰ τὴν δποίαν τὸ
παρμενιδικὸν στοιχεῖον τῆς θέσεως τοῦ πέρατος καὶ τὸ τοῦ Μελίσσου
τοιωῦτον τῆς ὑπεργιακήσεως αὐτοῦ φαίνονται διαδοχικῶς γιανῶντα, εἰς
μίαν σειρὰν χρονικῶς ἀπειρον ἡ δποία κατόπιν εἶνε αὐτὴ αὕτη ἡ εἰς
τὸ ἀπειρον ἔκτασις τοῦ χώρου. Καὶ οὕτω τὰ δύο ἀντιθετικὰ στοιχεῖα
τῆς θεμελιώδους ἀπορίας τοῦ ἐλεατισμοῦ δχι μόνον φαίνονται γενικῶς
συγκεντρούμενα εἰς τοὺς δύο δρους ἑκάστης τῶν ἀντιγομιῶν τοῦ Ζήνω-
νος, ἀλλ ἀναφαίνονται πρὸς τούτοις εἰδικῶς ὡς συστατικὰ στοιχεῖα
τῆς ἀποδείξεως ἐνὸς ἐκ τῶν δρων τούτων: δύο φοράς λοιπὸν εἰς ἑκά-
στην τῶν ἀποδείξεών του, καὶ χωρὶς γὰρ ἔχη τούτου συνείδησιν, κατη-
γορεῖ ὁ Ζήνων τὸ «πολλαπλωῦ» καὶ τοῦ ἀποδίδει αὐτὴν ταύτην τὴν
ἐσωτερικὴν ἀντίφασιν τοῦ ἐλεατικοῦ «ένδος».

Οἱ τέσσαρες «λόγοι» οἱ ἀφορῶντες «τὰ πολλὰ» εἶνε οἱ μόνοι τοὺς
ἀποίους δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος γὰρ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸν τὸν Ζή-
νων. Πάντες οἱ λοιποὶ ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ἀναφερόμενοι
«λόγοι» τοῦ Ζήνωνος, ἀναβιβαζόμενοι ὑπὸ τινων εἰς τεσσαράκοντα,
συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πρὸς τὴν κίνησιν καὶ τὴν
ἀκινησίαν σχετιζομένων, οἵτινες δμως ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τῆς φήμης
τοῦ Ζήνωνος, περιβάλλονται ὑπὸ μεγάλης ἀβεβαιότητος. Εἰς καὶ μόνος
στίχος, καὶ αὐτὸς ἀκόμη δχι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος ἀμφιβολιῶν, ἀνή-
κων εἰς αὐτὸν τὸν Ζήνωνα σχετίζεται πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς κινήσεως.
διλαὶ αἱ λοιπαὶ περὶ αὐτοῦ πληροφορίαι εἶνε χαρακτῆρος ἐμμέσου. Ἀν-
τιφατικαὶ εἶνε αἱ ἐνδείξεις αὐτῶν τόσον ὡς πρὸς τὴν συστηματικὴν
θέσιν τῶν τεσσάρων ἐπιχειρημάτων δσον καὶ ὡς πρὸς τὴν γενικὴν
ἔννοιαν, τὴν δποίαν εἶχε παρὰ Ζήνωνι ἡ ἀρνησις τῆς κινήσεως. Κατὰ
τὸν «Φατόρων» καὶ τὸν «Παρμενίδην» τοῦ Πλάτωνος ὁ λόγος περὶ κινή-
σεως καὶ ἀκινησίας ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰς ζεύγη τῶν ἀντιγομιῶν τῶν
ἀναφερομένων εἰς «τὰ πολλά». Κατὰ τὸν Elias, εἰς τὰς «κατηγορίας»
του, δ Ζήνων ἥθελε γὰρ ὑποστηρίξη τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου περὶ^{ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ}
τῆς ἀκινησίας τοῦ σύμπαντος διὰ τῆς εἰς τὸ ἀτεπον ἀπαγωγῆς τῆς

θεωρίας τῆς κινήσεως, ἀκριβῶς ὅπως ἐπραξε διὰ «τὰ πολλά». Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην θεωρίαν τὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς κινήσεως δὲν ἀποτελοῦσι μίαν περίπτωσιν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς μὴ ὑπάρξεως «τῶν πολλῶν», ἀλλὰ ἀποτελοῦσιν ἴδιαν σειράν, ἵσης πρὸς ἔκείνην ἀξίας, μὲ σκοπὸν νὰ ἀποδεῖξωσι τὴν ἀλήθειαν μᾶς ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ «ἔόντος», δηλαδὴ τὴν ἀκινησίαν τοῦ. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην θεωρίαν τοῦ, κατὰ τὰ ἄλλα, δλίγον γνωστοῦ Elias, προσδίδουσιν ἴδιαιτέραν βαρύτητα τὰ πλατωνικὰ κείμενα ὅπου ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ἐλεατῶν θεωρεῖται ἡ ἀρνησις τοῦ δυνατοῦ τῆς κινήσεως καὶ ἡ παντελῆς στάσις τῶν πραγμάτων (οἱ τοῦ ὅλου στασιῶται ἐν «Παρμ.»)· ἐκατέρα τῶν ἀπόδψεων τούτων ὑποστηρίζεται σοβαρῶς καὶ εἶνε πιθανή. Τρίτην ἐρμηνείαν τῶν ἐναντίον τῆς κινήσεως ἐπιχειρημάτων τοῦ Ζήνωνος, προσπαθοῦσαν νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο ἀντιθέτους, ἀπεκρούει κατηγορηματικὸν κ. Σ. ὡς ἐντελῶς ἀπίθανον. Κατὰ ταύτην δὲ Ζήνων ἥθελε νὰ εἰπῇ ὅτι ἐάν δεχθῶμεν τὰ πολλὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν κίνησιν· ἐάν ἡρα δεχθῶμεν τὸ ἔν, θὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν τῆς κινήσεως ἡ δποία δμως τότε θὰ εἶνε ἡ κίνησις τοῦ ἔνος. Τὸ παράλογον τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας βιωθεῖ, κατὰ τὸν κ. Σ., εἰς τὸ γὰ ἀντικρουσθῆναι καὶ μία ἄλλη θεωρία, ὑποστηριχθεῖσα πολὺ ὑπὸ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, ὅτι δηλ. δλόκληρος ἡ πολεμικὴ τοῦ Ζήνωνος στρέφεται ἐναντίον τῶν Πυθαγορείων ἡ παραδοχὴ τῆς ἐρμηνείας ταύτης θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ἀνωτέρω ὡς παραλόγου αποκρουσθεῖσης τρίτης θεωρίας. Καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Ἀριστοτέλην, δὲ δποίος ἐν τῷ ἔκτῳ βιβλίῳ τοῦ τῶν «Φυσικῶν» ἔξετάζει τὰ ζητήματα τοῦ συνεχῶν καὶ τοῦ διακεκριμένου, τοῦ διαιρετοῦ καὶ ἀδιαιρέτου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἀντικρούει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος καὶ λύει τὰ σχετικὰ προβλήματα, δὲν εὑρίσκομεν τίποτε τὸ δικαιολογοῦν συσχέτησιν τῶν δύο σειρῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ζήνωνος εἰς ἐνιαίον σύστημα ἐπὶ τῆς δποίας στηρίζεται δλόκληρος ἡ θεωρία περὶ τοῦ ἀντιπυθαγορικοῦ χαρακτήρος τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ.

Ἄλλα καὶ μεταξὺ τῶν τεσσάρων «λόγων» ἐναντίον τῆς κινήσεως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγεύρωμεν συστηματικὸν καὶ δργανικόν τινα δεσμόν, μὴ γνωρίζοντες ποῖος ἡτο πράγματι δὲ θεωρητικὸς λόγως δι’ ὃν δὲ Ζήνων ἥργειτο τὴν κίνησιν· διὰ τοῦτο δὲ μόνος τρόπος ποὺ μᾶς ἀπομένει εἶνε γὰ ἔξετάσωμεν ἔνα ἔκαστον τῶν λόγων χωριστὰ καὶ νὰ ἔδωμεν μήπως εὔρωμεν στοιχεῖα τοιαῦτα νὰ δποῖα νὰ συμφωνοῦσι μὲ τὸν Ζήνωνα τὸν δποίον ἐγγωρίσαμεν διὰ τῶν ἴδιων τοῦ λέξεων εἰς τὸν «λόγων» ἐναντίον «τῶν πολλῶν».

Ο πρῶτος «λόγως» ἐναντίον τῆς κινήσεως εἶνε ὅτι «τὸ κινούμενον δὲν κινεῖται διότι πρῶτον ἀνάγκη γὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἥμισυ τῆς διαδρομῆς πρὸιν φθάσῃ εἰς τὸ τέλος, καὶ οὕτω ἐπ’ ἀπειρον (δηλ. εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ἥμισεως κ. κ. ἐ.). Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην δὲ Ζήνων προσθέτει ἔνταῦθα τὸ ἐπ’ ἀπειρον διαιρετὸν τοῦ χώρου καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης οἰκοδομεῖ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του. Τὴν αὐτὴν βάσιν πα-

ραδέχεται καὶ διὰ τὸν δεύτερον «λόγον», ἐνῷ εἰς τὰς δύο ἀλλας ἀπορίας του ἔλαμβανεν ὡς βάσιν ὅτι τὸ συνεχὲς ἀποτελεῖται ἐκ στοιχείων ἀδιαιρέτων. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει τὸ σφάλμα τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸ ὅτι δὲν κάμνει τὴν δέουσαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἔννοιῶν τοῦ ἀπείρου. Κατὰ τὸν κ. C. καὶ τὰς δύο ἀπορίας του ὁ Ζήνων τὰς βλέπει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀντιγομίας μεταξὺ πέρατος καὶ ἀπείρου καὶ δὲν προῦποθέτει τὸ ἐπ' ἀπειρον διαιρετόν. Εἰς δὲν του τοὺς «λόγους» ἔχομεν ἔνώπιόν μας τὴν ἀπόδειξιν μιᾶς ἀντιθέσεως μεταξὺ πέρατος καὶ ἀπείρου ἐν τῇ ὅποιᾳ ἀποδεῖξει τὸ μὲν πέρας διασαφηγίζεται μέσον τοῦ ἀντικείμενού καὶ ἀκινήτου καθορισμοῦ ἐνὸς δυντος ἢ μιᾶς ἔκτασεως, τὸ δὲ ἀπειρον συγάγεται διὰ τοῦ ἀπείρου χωρισμοῦ τοῦ καθορισμοῦ ἐκείνου, ὁ ὅποιος εἶνε ὑποχρεωμένος (εἴτε διότι τοῦτο εἶνε ἀξίωσις λογικο-δυντολογική τοῦ ἀφορισμοῦ του, εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ἐναγντίον τῶν πολλῶν, εἴτε ἔνεκα τῆς ἐπίσης λογικο-δυντολογικῆς ἀξιώσεως τῆς κινήσεως, εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς κινήσεως), γὰρ θέση παρ' ἑαυτῷ ἔτερον, καὶ πάλιν νὰ τὸ καθορίσῃ καὶ νὰ τὸ ἀργηθῇ, χωρὶς ποτὲ νὰ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος τῆς διαδικασίας ταύτης.

Τὰ ἀντικείμενα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε πολλὰ καὶ δὲν δύνανται νὰ κινῶνται διότι θὰ ἐπρεπε τότε νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν πεπερασμένον αὐτῶν χαρακτῆρα, καθόσον θὰ ἐγίνετο οὕτω ἐναρξῖς μιᾶς διαδικασίας ἢ ὅποια θὰ κατέληγεν εἰς τὸ νὰ τὰ παραδεχθῇ ὡς ἀπειρα· τὸ τοιωτὸν δύμως εἶνε ἀδύνατον· τὸ δὲ ἀδύνατον ἔγκειται ὅχι μόνον εἰς τὸ τέρμα ἀλλὰ, καὶ πρὸ τούτου, εἰς αὐτὴν τὴν ἀπαρχὴν τῆς διαδικασίας ὡς ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς καθαρᾶς ἀρχῆς τῆς ὑπερνικήσεως τοῦ πέρατος ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ καθορισμοῦ αὐτοῦ. Πρὶν ἀπὸ τὸν παραλογισμὸν τοῦ πεπερασμένου τὸ ὅποιον εἶνε ἀπειρον, ἔχομεν τὸν παραλογισμὸν τοῦ πεπερασμένου τὸ ὅποιον εἶνε τοιωτὸν καὶ παύει νὰ εἶνε τοιωτὸν ἐξερχόμενον τοῦ καθορισμοῦ του καὶ κινούμενογ. Ὁ αὐτὸς παραλογισμὸς ἔρχεται εἰς φῶς καὶ διὰ τῆς τρίτης καὶ τετάρτης ἀπορίας (τὸ ἀκίνητον κινούμενον βέλος, καὶ τὰ ἐν τῷ σταδίῳ κινούμενα σώματα).

“Οτι δὲν εἶχεν ὑπ' ὅψιν, οὔτε ὑπεστήριζε, τὸ ἀδιαιρετον τοῦ «νῦν» (τῆς παρούσης στιγμῆς), οὔτε καὶ ὅτι δὲν χρόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἀθροισμα τῶν «νῦν», ἀποδεικνύει δ κ. C. ὅχι μόνον ἐν τῷ σχετικῷ χωρίων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὸν Ζήνωνα, μαθητὴν τοῦ Παρμενίδου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηρίζῃ οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἀλλο, διότι δι' αὐτὸν τὸ «νῦν» δὲν θὰ ἦτο στοιχεῖον τοῦ χρόνουν ἀλλ' αὐτὴ ἀυτὴ ἢ μοναδικὴ πραγματικὴ μορφὴ τοῦ χρόνου ἐν σχέσει πρὸς τὴν δποίαν τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον εἶνε μόνον φαινομενικὰ καὶ ἀνύπαρκτα. Ἐξ οὗ καὶ ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ δ Ζήνων ὅτι κινεῖται τὸ βέλος διότι τότε θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῷ πρότερον καὶ ἐν τῷ ὑστερον, πρᾶγμα ἀπαράδεκτον κατὰ τὴν ἐλεατικὴν θεωρίαν. Τὴν τρίτην ταύτην ἀπορίαν τοῦ Ζήνωνος θεωρεῖ δ κ. Cal. ὡς ἐκφράζουσαν

τὴν κυριωτέραν ἀρχὴν τοῦ ἐλεατισμοῦ ἢ δποία ταύτοχρόνως ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἔνοτητα δλων τῶν ἀποριῶν τοῦ Ζήνωνος, ἔνοτητα τῆς δποίας βεβαίως δὲν εἶχεν οὔτος ρητῶς συγεῖδησιν καὶ τὴν δποίαν μόνον ἢ κατόπιν κριτικὴ εἶνε εἰς θέσιν γὰρ ἀνακαλύψῃ. Ἡ ἑνιαία αὕτη βάσις θὰ καθίστα περιττὴν τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν κατ' οὐσίαν ἐπιχειρημάτων, ἐν δ Ζήνων εἶχε συγεῖδησιν αὐτῆς ὡς τοιαύτης· πάντως αὕτη εἶγε τόσον βαθέως ἐφριζωμένη εἰς τὸ πνεῦμα του ὥστε προσθαίνει εἰς τὴν ἔρευναν τῶν παραλλήλων τούτων περιπτώσεων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ παραλόγου τῆς παραδοσῆς τόσον τῶν πολλῶν δσον καὶ τῆς κινήσεως.

Ἡδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐγεννήθη ἢ λίδεα ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος ἔναντίον τῶν πολλῶν ἦδύναντο γὰρ στραφῶσι καὶ ἔναντίον τοῦ ἔνδει τοῦ Παρμενίδου. Κατὰ τὸν κ. Cal. ἀφοριμὴ τούτου ὑπῆρξεν, φασίσιως του, δ Ἀριστοτέλης. Οὔτος (σοφιστικοὶ ἔλεγχοι) φαίνεταις ὡς γὰρ ἤνγρει ἀκριβῶς τὴν ρίζαικὴν ἀντίφασιν τῆς θεωρίας τοῦ Ζήνωνος ἢ δποία ἔναντίον τοῦ ἔνδει, ὡς στοιχείου τῶν πολλῶν, μετεχειρίζετο τὰ αὐτὰ δπλα τὰ δποία ἥτο δυνατὸν γὰρ στρέψῃ τις ἔναντίον τοῦ ἀπολύτου Ἐνός. Τὸ παράδοξον τῆς τοιαύτης του θέσεως βεβαίως δὲν ἥτο δυνατὸν γὰρ ἀντιληφθῆ δ Ζήνων διότι θὰ ἤνγρει ἀμέσως ὅτι κατεστρέψετο δλόκληρον τὸ φιλοσοφικόν του πρόγραμμα. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι κατὰ τινας συγγραφεῖς (Εὔδημος, Σενέκας) δ Ζήνων ἀντελήφθη τὸ πρᾶγμα καὶ ἀπεπειράθη γὰρ ἔξέλθη τῆς ἀσταθοῦς ταύτης θέσεως. Ἄλλα τὰ περὶ τούτου εἶνε πολὺ ἀσαφῆ καὶ ἄκιστα πειστικά. Ἅλλως τε τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶχε καὶ καμίαν σημασίαν, διότι τὸ προέχον δὲν εἶγε ἐὰν εἶχε ἢ δὲν εἶχε συγεῖδησιν δ Ζήνων τῆς θέσεώς του, ἀλλὰ ποίᾳ ἥτο ἡ σημασία τῆς στάσεώς του ἐν τῇ ἔξελίξει τοῦ ἐλεατισμοῦ. Ἡ σημασία του δὲ ἥτο, ὡς εἶδομεν, ὅτι ἐπεξειργάσθη καὶ ἀνέπτυξεν δλας ἐκείνας τὰς διαλεκτικὰς του ἀρχὰς αἱ δποῖαι ἐπέπρωτο γὰρ τὸν καταστρέψωσι, ἐνῷ ἀντιθέτως δ Μέλισσος ὑπῆρξεν δ ἄκρος ὑποστηρικτὴς δ συστηματικήσας τὴν θεωρίαν ταύτην. Κατὰ τὸν Μέλισσον τὰ πολλὰ δὲν ὑπάρχουσι διότι δὲν εἶγε δυνατὸν γὰρ τὸ "Ἐν, δηλαδὴ γὰρ διαρκῶσιν, ὡς ἔχουσιν, ἐς ἀεὶ; ἐνῷ κατὰ τὸν Ζήνωνα ἢ ἀντίφασις τῶν πολλῶν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶγε δπως τὸ "Ἐν. Ὁς πρὸς τὴν κινήσιν δ Μέλισσος ἔλεγε: «εἰ γὰρ διέρρηται τὸ ἐν κινεῖται κινούμενον δὲ οὔκ ἂν εἴη». Διὰ τὸν Μέλισσον δ παραλογισμὸς δὲν ἔγκειται ἐν τῇ διαιρέσει ἀλλ' ἐν τῇ κινήσει διότι δ, τι κινεῖται δὲν παραμένει ταυτὸν ἐν τῷ γρόνῳ. Διὰ τὸν Ζήνωνα δμως τὸ πρᾶγμα ἔχει ἄλλως. Τὸ «γῦν» αὐτοῦ δὲν εἶγε τὸ «ἀεὶ» τοῦ Μελίσσου, καὶ δὲν τοῦ εἶγε δυνατὸν γὰρ ἀργηθῆ τὴν κινήσιν δυνάμει τῆς ἀπλῆς ἀξιώσεως τῆς ἐν τῷ γρόνῳ διαρκείας, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ παραλογισμοῦ τῆς διαιρέσεως συνάγεται δ παραλογισμὸς τῆς κινήσεως.

Ἐκ τῶν ἀγωτέρων καταφαίγεται πόσιν σφυκτὰ συνδεδεμένος πρὸς τὸν ἐλεατισμὸν εἶγε δ Ζήνων καὶ πῶς μόνον ἐκ τῶν ὑψίστων τῆς θεωρίας ταύτης προβλημάτων εἶνε δυνατὸν γὰρ κατανοηθῆ ἢ ἴστορικὴ ἐκείνου θέσις. Ἡ πρᾶγματικὴ ἴστορικὴ θέσις τοῦ Ζήνωνος ἐξ Ἐλέας εἶγε

ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐλεατικής θεωρίας. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην συμβάλλει σύντος κατὰ τρόπον χαρακτηριστικώτατον ὀντοπτύσσων θεωρητικῶν αὐτὴν ταύτην τὴν θεμελιώδη ἀντινομίαν τῆς θεωρίας, ἡ δποία ἐν τῇ ἀγιθέσει μεταξὺ Παρμενίδου καὶ Μελίσσου, παρουσιάζει τὴν ἴστορικήν αὐτῆς μορφήν. Καίτοι δμως, ως εἰπομέν, δ Ζήνων ὑπῆρξεν δ ἀκούσιος καταστροφεύς τοῦ ἐλεατισμοῦ δὲν ἔπειται δτι ἡ ἀργητική αὕτη δψις δὲν ἔσχε καὶ μίαν θεικήν τοιαύτην: ἡ κρίσις τοῦ ἐλεατισμοῦ ἀπετέλεσε καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς βαθυτέρας διαλεκτικῆς ἀντιθέσεως τῆς ἐνυπαρχούσης ἐν αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐλεατῶν, τῆς δποίας οἱ δροὶ διετήρησαν ἔκτοτε, ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν θεωρητικῶν προβλημάτων, θεμελιώδη σπουδαιότητα καὶ σημασίαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δ Ζήνων εἶνε πράγματι δ πρῶτος διαλεκτικὸς ὑπὸ τὸ πνεῦμα δτι διὰ πρώτην φράσαν ἀντελαμβάνετο σαφῶς τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀρχῶν ἡ δποία ἀπετέλεσε κατόπιν τὴν ἀφετηρίαν πάσης διαλεκτικῆς.

M. T.

B. Tatakis: *Panétius de Rhodes*, Paris, Vrin, 1931

Μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῆς ἀρχαιότητος ἡ τῶν Στωϊκῶν διακρίνεται ἀναντιρρήτως διὰ τὴν μεγάλην ἐπιρροὴν τὴν δποίαν ἐξήσκησεν δχι μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ ἐν Ρώμῃ καὶ ἐκεῖθεν ἐφ' δλοκλήρου τοῦ κόσμου. Τὴν ἐπιδρασιν ταύτην μεγάλως διηυκόλυνεν δ φιλόσοφος μὲ τὸν δποῖον ἀσχολεῖται δ κ. Τατάκης, ἥτοι δ ἐκ Ρόδου καταγόμενος Παναίτιος, δ δποῖος, καθὼς ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του ἀναφέρει δ συγγραφεύς, εἶνε δ πρῶτος Ἑλλην φιλόσοφος ποὺ διέμεινεν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη εἰς τὴν Ρώμην, ἐλθὼν εἰς στενὴν ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἐκλεκτὴν αὐτῆς τάξιν εἰς τὴν δποίαν ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν τῶν Στωϊκῶν. Διὰ νὰ δώσῃ καλλιτέραν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου του καὶ τῆς φιλοσοφίας του θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσῃ ἐκ παραλλήλου τόσον τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸ περιβάλλον του δσον καὶ τὴν κατάστασιν τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἥτοι κατὰ τὸν δεύτερον π. X. αἰώνα. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶνε δτι τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἔδωκαν εἰς τὸν ἐλληνισμὸν τὴν εύκαιρίαν νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον μέρος παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Δύσεως, ἀποτέλεσμα τοῦ δποίου ἥτο νὰ καταστῇ δ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς κοινὸν κτῆμα δλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Εἰς τὴν πρώτην δὲ γραμμὴν τῶν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐργασθέντων εὑρίσκεται δ Παναίτιος ἐκ Ρόδου.

Αἱ πηγαὶ ἐκ τῶν δποίων μᾶς εἶνε γνωστὰ τὰ περὶ τοῦ Παναίτιου καὶ τῆς φιλοσοφίας του εἶνε πολὺ πενιχραί, διότι τόσον τὰ ἔργα αὐτοῦ δσον καὶ τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Στωϊκῶν πραγματευόμενα συγγράμματα δὲν περιεσώθησαν. Ἐμμέσως λοιπὸν